

Tonga

**NGAAHI TU'UTU'UNI FILI KI HE KAU
'OFISA FAKAVAHEFONUA MO E KAU
'OFISA KOLO 2019**

NGAAHI TU'UTU'UNI FILI KI HE KAU 'OFISA FAKAVAHEFONUA MO E KAU 'OFISA KOLO 2019

Fokotu'utu'u 'o e Ngaahi Kupu

Ngaahi Tu'utu'uni

1	Hingoa Nounou.....	5
2	Fakapekia.....	5
3	Kau 'Ofisa Faifili mo e Kau Ngaue 'i he ngaahi Feitu'u Fai'anga Fili.....	6
4	Fuakava 'o e Lakanga.....	6
5	Tohi Fakakatoa.....	6
6	Ngaahi Fili 'oku ngaue'aki ai 'a e Ngaahi Tu'utu'uni ni.....	7
7	Tauhi 'o e Tohi Faka-katoa.....	7
8	Ngaahi Feitu'u Fai'anga Fili.....	7
9	Fanongonongo 'o e Fili.....	7
10	Ngaahi Fokotu'u.....	7
11	Ngaahi Fili 'oku 'ikai ha fe'auhi.....	8
12	Ngaahi Fili.....	8
13	Founga Faka'ilonga'i 'o e Tokotaha Fili.....	9
14	Ngaahi Pepa Paloti.....	9
15	Lau 'o e Ngaahi Fili.....	10
16	Pepa Paloti ta'e'aonga.....	10
17	Toe Lau.....	10
18	Tauhi 'o e Pepa Paloti, Fale Fai'anga Fili pea mo e ngaahi Pepa Paloti.....	11
19	Tokoni Makehe ki he kau Fili 'oku po'uli 'a e vakai pe faingata'a'ia fakasino.....	11

20	Ngaahi Pepa Paloti kuo maumau	12
21	Toloi 'o e fili	12
22	Fili 'i ha vahefonua kehe.....	12
23	Fili 'a e kau ngaue 'a e Komisoni mo e Polisi.....	13
24	Pekia 'o ha Kanititeiti.....	13
25	Kau ngaue 'i he ngaahi fai'anga fili	13
26	Kau Polisi ke tokanga'i 'a e fai'anga fili.....	14
27	Ngaahi Fakamole 'i he fili.....	14

TEPILE I **15**

FOOMU I	15
FUAKAVA 'O E LAKANGA	15
FOOMU 2	16
FANONGONONGO 'O E FILI	16
FOOMU 3	18
FOKOTU'U 'O E KAU KANITITEITI KI HE 'OFISA FAKAVAHEFONUA	18
FOOMU 4	20
FOKOTU'U 'O E KAU KANITITEITI KI HE 'OFISA KOLO	20
FOOMU 5	22
PEPA PALOTI -'OFISA FAKAVAHEFONUA	22
FOOMU 6	24
PEPA PALOTI - 'OFISA KOLO	24

TEPILE II **26**

NGAAHI TOTONGI (KI HONO TOE LAU)	26
----------------------------------	----

NGAAHI TU'UTU'UNI FILI KI HE KAU 'OFISA FAKAVAHEFONUA MO E KAU 'OFISA KOLO 2019

LAO KI HE KAU 'OFISA FAKAVAHEFONUA MO E KAU 'OFISA KOLO

'I HONO NGAUE'AKI 'a e ngaahi mafai kuo foaki 'i he kupu 6(3) 'o e Lao ki he Kau 'Ofisa Fakavahefonua mo e Kau 'Ofisa Kolo (Vahe 22.06), 'oku fa'u ai 'e he Komisoni Fili 'a e Ngaahi Tu'utu'uni ko 'eni –

1 Hingoa Nounou

'E ui 'a e Ngaahi Tu'utu'uni ko 'eni ko e Ngaahi Tu'utu'uni Fili ki he Kau 'Ofisa Fakavahefonua mo e Kau 'Ofisa Kolo 2019.

2 Fakapekia

'Oku fakapekia kotoa 'a e Ngaahi Tu'utu'uni (Fili) ki he Kau 'Ofisa Fakavahefonua mo e Kau 'Ofisa Kolo.

3 Kau 'Ofisa Faifili mo e Kau Ngaue 'i he ngaahi Feitu'u Fai'anga Fili

- (1) Kuo pau ki he Komisoni Fili (a) ke fokotu'u ha 'Ofisa Faifili ma'ae ngaahi Vahefonua takitaha pea ko e tokotaha kuo fokotu'u ke ne tokanga'i kakato hono fakahoko 'o e fili 'i he vahefonua kuo fokotu'u ia ki ai pea (e) ke fokotu'u 'a e kau Tokoni Faifili pea mo kinautolu 'a e kau ngaue 'i he ngaahi feitu'u fai'anga fili 'o ka fiema'u.
- (2) 'I he Tu'utu'uni ni ko e "Vahefonua" 'oku 'uhinga ia ki he ngaahi Vahefonua 'o Tongatapu, Ha'apai, Vava'u, 'Eua pea mo e Ongo Niua; pea mo e "'Ofisa Faifili"' 'o kau ki ai mo ha 'Ofisa Tokoni Faifili.

4 Fuakava 'o e Lakanga

- (1) Kuo pau ki he kotoa 'o e kakai 'oku nau ma'u lakanga 'i he Komisoni Fili pe ngaue ma'ae pe ki he Komisoni Fili ke nau fakahoko ha fuakava 'o e lakanga.
- (2) Kuo pau ke fakahoko 'a e fuakava 'e ha Komisiona 'o e Komisoni Fili, pea kapau 'oku mama'o 'a e tokotaha ko ia mei he Komisoni, 'e ngofua ke fakahoko 'a e fuakava 'e he Fakamaau, pe Fakamaau Polisi, pe Fakafofonga Pule'anga pe ko ha 'Ofisa Polisi 'i he tu'unga Satini pe ma'olunga ange.
- (3) Kuo pau ko e fuakava kotoa pe ke ngaue'aki ka e 'oua kuo kakato 'a e 'a e ta'u faka-tohimahina 'oku lolotonga ngaue'aki.
- (4) Kuo pau ko e ngaahi fuakava kuo fakakakato ke 'oatu ia 'o 'ikai to e tatali ki he Komisoni Fili ki Nuku'alofa pea ke tauhi ai 'o a'u ki he taimi ko e ta'u 'e ua.
- (5) Kuo pau ke fakahoko 'a e fuakava 'o e lakanga 'i he foomu kuo tu'utu'uni 'i he Foomu I 'o e Tepile I.

5 Tohi Fakakatoa

Fakatatau ki ha fili 'oku ngaue'aki ki ai 'a e Ngaahi Tu'utu'uni ni, ko e Tohi Fakakatoa 'oku ngaue'aki ki hono fili 'o e kau memipa ki he Fale Alea ke ngaue'aki ka kuo pau ko e tohi fakakatoa 'e ngaue'aki ki ha fili 'oku ngaue'aki 'a e Ngaahi Tu'utu'uni ni ke fakakakato ke a'u ki he 'aho faka'osi 'o e Fokotu'u Kanititiei.

6 Ngaahi Fili 'oku ngaue'aki ai 'a e Ngaahi Tu'utu'uni ni

'E ngaue'aki 'a e Ngaahi Tu'utu'uni ni ki hono fili 'o ha 'Ofisa Fakavahefonua pe ko ha 'Ofisa Kolo, pe ko ha fili-si'i ki hono fili 'o ha 'Ofisa Fakavahefonua pe ko ha 'Ofisa Kolo.

7 Tauhi 'o e Tohi Faka-katoa

Ko e Tohi Fakakatoa 'oku ngaue'aki 'i he 'aho fili 'i he kotoa 'o e ngaahi feitu'u fai'anga fili 'i ha fili 'oku ngaue'aki ki ai 'a e Ngaahi Tu'utu'uni ni kuo pau ke fakafoki ia 'o 'oua 'e to e tatali ki he Komisoni Fili 'i he tapuni 'a e fai'anga fili 'o fakatatau pea mo e ngaahi fakahinohino kuo tohi mo tuku atu 'e he Supavaisa 'o e Fili pea ke tauhi ia 'e he Komisoni Fili ki ha taimi ko e mahina 'e 12 pea ke toki faka'auha leva.

8 Ngaahi Feitu'u Fai'anga Fili

Kuo pau ke fili pe ha taha fili 'i ha fili 'i he fai'anga fili kuo vahe'i ki hono kolo 'e he Komisoni Fili 'a ia kuo pau ke ne fakaha 'i he fanongonongo fakapule'anga ki he kau fili 'a honau ngaahi fai'anga fili kuo vahe'i.

9 Fanongonongo 'o e Fili

Ke fakahoko 'a e fanongonongo 'o e fili 'i ha fanongonongo kuo pulusi 'i he Kasete 'o ngaue'aki 'a e Foomu 2 'i he Tepile I 'a ia 'e fanongonongo 'e he Komisoni Fili pea 'e kau ki ai 'a e (1) 'aho 'e fakahoko ai 'a e fili; (2) Ngaahi hingoa 'o e Kau 'Ofisa Faifili 'a ia kuo fokotu'u 'o fakatatau mo e Tu'utu'uni 3; (3) ko e 'aho faka'osi ke fakahoko ai 'a e ngaahi fokotu'u kanititeiti; (4) ko e ngaahi feitu'u fai'anga fili 'i he ngaahi kolo takitaha; pea mo e (5) ko e Taimi Tepile 'o e Fili.

10 Ngaahi Fokotu'u

- (1) Ko e fokotu'u takitaha ki he 'Ofisa Fakavahefonua kuo pau ke ngaue'aki 'a e foomu kuo tu'utu'uni 'i he Foomu 3 'i he Tepile I
- (2) Ko e fokotu'u takitaha ki he 'Ofisa Kolo kuo pau ke ngaue'aki 'a e foomu kuo tu'utu'uni 'i he Foomu 4 'i he Tepile I

- (3) Ko e ngaahi fokotu'u kotoa pe kuo pau fakahoko ia 'i he tohinima; pea fakakakato 'o fakatatau mo e tu'utu'uni si'i (1) pe (2); 'a ia kuo fakamo'oni hingoa ki ai 'a e kau pou pou kuo nau fokotu'u ia; pea fakakakato mo e totongi 'o e lesisita kanititeiti 'o e pa'anga 'e 50 ki he fokotu'u ki he 'Ofisa Fakavahefonua pea pa'anga 'e 25 ki he fokotu'u ki he 'Ofisa Kolo. Ko e totongi 'oku fakahoko 'e he kanititieti kuo pau 'e 'ikai lava 'o totongi fakafoki 'i ha fa'ahinga makatu'unga pe.
- (4) 'E ngofua ki ha kanititeiti ke fokotu'u ke fili 'Ofisa Fakavahefonua pe ko e 'Ofisa Kolo, ka e 'ikai ko e fakatou'osi.
- (5) 'E ngofua ki ha kanititeiti ke ne fakafoki 'a hono fokotu'u ia 'aki hano 'oatu ki he 'Ofisa Faifili pea mo e Supavaisa 'o e Fili ha fanongonongo 'i he tohi 'o 'oua 'e tomui ange 'i he 'aho ngaue 'e ua mei he 'aho faka'osi 'o e fokotu'u kanititeiti. Kuo pau ke fakahoko 'e he Supavaisa ha fanongonongo fakapule'anga 'o e fakafoki 'o ha kanititeiti pea ko e hingoa 'o ha kanititeiti kuo fakafoki hono fokotu'u ia 'e 'ikai ke 'asi 'i he pepa paloti.
- (6) Ko e fokotu'u kotoa pe kuo pau ke tuku ia ki he 'Ofisa Faifili 'o 'ikai toe tomui ange 'i he 4 efiafi 'o e 'aho faka'osi ki hono ma'u 'o e ngaahi fokotu'u, pe 'ikai to e tomui ange 'i he 4 efiafi 'o e 'aho kimu'a ai.

11 Ngaahi Fili 'oku 'ikai ha fe'auhi

Kapau ko e tokotaha pe kuo fokotu'u ki he 'Ofisa Fakavahefonua pe 'Ofisa Kolo hili hono tapuni 'o e fokotu'u, 'e fakaha 'e he 'Ofisa Faifili ko e kanititieti kuo fokotu'u kuo fili ia ko e 'Ofisa Fakavahefonua pe ko e 'Ofisa Kolo.

12 Ngaahi Fili

- (1) Ko e tokotaha kotoa pe kuo fakangofua ke fili kuo pau ke ne fili ki he 'Ofisa Fakavahefonua pea mo e 'Ofisa Kolo
- (2) Ko e fili kotoa pe kuo pau ke fakahoko ia 'i he vaha'a 'o e houa 'o e hiva pongipongi pea mo e fa efiafi.
- (3) 'I he taumu'a 'o e Tu'utu'uni ni pea mo e Foomu 2 'i he Tepile 1 ko ha tokotaha 'oku ne nofo 'i he vahenga pe kolo 'oku ha ai hono hingoa 'i he tohi fakakatoa fakamuimui 'a ia kuo pulusi 'e he Komisoni Fili 'o fakatatau mo e ngaahi kupu 'o e Lao ki he Fili Fale Alea.

13 Founa Faka'ilonga'i 'o e Tokotaha Fili

- (1) Kuo pau ki he taha fili 'i he 'aho 'o e fili, 'i hono fakapapau'i hono hingoa mei he tohi fakakatoa, ke fakaha ki he 'Ofisa Faifili 'a ia kuo fokotu'u 'o fakatatau ki he Tu'utu'uni 3 ha fakamo'oni 'a 'ene Kaati Faka'ilonga'i Fakafonua, pea kapau kuo 'osi e taimi 'o e kaati ko ia pe kuo mole pe 'ikai to e ma'u 'e malava ke ngaue 'aki 'a e paasipooti 'oku kei ngaue'aki pe ko ha founa faka'ilonga'i kehe 'oku ha ai mo ha ta, 'a ia 'oku fakafiemaleie ki he 'Ofisa Ngaue 'i he feitu'u fai'anga fili.
- (2) Kapau 'oku tala'a 'a e 'ofisa ngaue 'i he feitu'u fai'anga fili pe ko e taha fili ko e taha pe ia 'oku ne fakamatala 'o pehe ko ia, e ngofua ke tu'utu'uni 'a e 'ofisa ngaue ki he taha fili –
 - (a) Ke ne fai 'a e fuakava 'oku tu'u 'i he Foomu 6 'i he Tepile I 'o e Lao ki he Fili Fale Alea; pea
 - (b) Ke ne 'ai 'e ne fakamo'oni hingoa 'i he foomu fuakavaPea ko ha taha 'oku fakafisi kuo pau 'e 'ikai fakangofua ia ke fili.

14 Ngaahi Pepa Paloti

- (1) Ko e tu'unga fakahokohoko 'o e ngaahi hingoa 'i he pepa paloti kuo pau ke fakatatau ia ki he hokohoko 'a hono ma'u 'o e ngaahi fokotu'u ko ia 'e he 'Ofisa Faifili.
- (2) Kuo pau ko e pepa paloti ke ngaue'aki pe 'a e lea Faka-Tonga 'o ngaue'aki 'a e Foomu 5 ('Ofisa Fakavahefonua) pea mo e Foomu 6 ('Ofisa Kolo) 'i he Tepile I.
- (3) Ko e pepa paloti kuo pau ke 'i he pepa kuo pulusi pea ke fakaha 'i he fotunga 'o ia 'a e ngaahi hingoa pea mo e ngaahi kolo 'o e Kanititeiti, pea ko e taha fili kuo pau ke ne faka'ilonga'i 'aki 'a e "✓" 'o fakatatau ki he hingoa 'o e kanititeiti 'a ia 'oku ne faka'amu ke fili ai, KA KUO PAU MA'U PE 'e 'ikai ha pepa paloti 'e fakata'e'aonga'i 'o pehe 'oku ta'e'aonga kapau 'oku ha mahino pe 'a e kanititeiti 'oku faka'amu 'a e taha fili ke fili ki ai, 'o tatau pe ko e founa ko ia 'oku fakahoko 'o fakatatau pea mo e founa 'oku tu'utu'uni 'e he Tu'utu'uni ni.

15 Lau 'o e Ngaahi Fili

- (1) 'I he kakato 'o e Fili, kuo pau ki he kau 'ofisa ngaue 'i he ngaahi feitu'u fai'anga fili ke nau lau 'a e ngaahi fili kuo fakahoko ma'ae kanititeiti takitaha pea ko e 'Ofisa taki faifili 'i he ngaahi feitu'u fai'anga fili takitaha ke ne fakaha hili hono fakapapau'i 'o hange ko ia 'i he Tu'utu'uni ni, 'a e lahi 'o e fili ki he kanititeiti takitaha.
- (2) Ko e 'ofisa taki faifili 'i he ngaahi feitu'u fai'anga fili takitaha kuo pau ke ne 'ave 'a e sitifikeiti 'o e ola 'o e fili fakataha mo e ngaahi pepa paloti ki he 'Ofisa Faifili 'o e vahefonua ke ne fakahoko 'a hono fakapapau'i 'a e lahi 'o e fili na'e fakahoko 'i he vahenga ma'ae kotoa 'o e kau kanititeiti pea ke ne fakaha 'a e me'a tatau 'i he tohi, fakataha mo e kanititeiti kuo ne ikuna. Ko ha fakaha pehe kuo pau ke 'ave ia ki he Supavaisa 'o e Fili, 'a ia kuo pau ke ne pulusi 'a e ola fakakatoa 'i he Kasete 'o 'ikai to e tatali.
- (3) Kapau 'oku ma'u 'e ha toko ua pe lahi ange 'o e kau kanititeiti 'a e fika tatau ma'olunga taha 'o e ngaahi fili; kuo pau ke fili'i 'a e kanititeiti malohi 'aki 'a e vilo'i 'o ha fo'i silini maka 'i he 'ao 'o e 'Ofisa Faifili mo e kau kanititeiti hili hano 'omai kinautolu 'e he 'Ofisa Faifili.

16 Pepa Paloti ta'e'aonga

Ko ha pepa paloti 'oku fakahoko ai ha fili 'o laka ange pe si'isi'i hifo 'i he tokolahi 'o e kau fakafofonga 'oku fiema'u ke fili ki ha Vahenga pe Kolo kuo pau ke ta'e'aonga ia pea ke 'ikai lau ia.

17 Toe Lau

- (1) 'E ngofua ki ha kanititeiti, 'i loto 'i he 'aho ngaue 'e ua hili hono fakaha 'o e ola 'o e fili 'e he 'Ofisa Faifili, ke ne fiema'u 'i he tohinima pea fakatu'asila ki he Supavaisa 'o e Fili, ke toe lau 'a e fili.
- (2) 'I hano ma'u 'o ha fiema'u ki ha toe lau pea hili 'a hono totogi 'o e totongi 'oku pau ke totongi 'i he tu'utu'uni si'i (5), kuo pau ke toe lau 'e he 'e he Supavaisa 'o e Fili 'a e ngaahi fili 'i he vahenga pe kolo ko ia pea 'e ngofua ke ne toe fetongi 'ene tu'utu'uni fekau'aki mo ha pepa paloti 'oku 'ikai fakapapau'i, ki he me'a na'e fakahoko 'e he 'Ofisa Faifili pe ko e 'ofisa 'oku ne tokanga'i 'a e fai'anga fili.
- (3) Kuo pau ki he Supavaisa 'o e Fili hili hono to e lau 'o e ngaahi fili, ke ne fakaha 'ene tu'utu'uni 'i he fili pea ko e tu'utu'uni ko ia kuo pau ke aofangatuku.

- (4) Kapau 'oku 'ikai fiema'u ha toe lau, ko e tu'utu'uni 'a e 'ofisa faifili pe ko e 'ofisa taki faifili kau ki ha me'a ke fakakaukau'i na'e tupu hake fekau'aki mo ha pepa paloti, pe ko e lahi 'o e ngaahi fili na'e lau, kuo pau ke aofangatuku.
- (5) Kuo pau ko ha kanititeiti 'oku ne fiema'u ha toe lau ke ne tomu'a totongi, ki he Supavaisa 'o e Fili 'a e totongi kuo tu'utu'uni 'i he Tepile II 'a ia kuo pau 'e 'ikai to e totongi fakafoki tukukehe:
 - (a) Ko e 'uhi ko e toe lau, 'oku fili ai ha kanititeiti kehe; pe
 - (b) Ko e Supavaisa 'o e Fili, 'i hono fakaha 'o 'ene tu'utu'uni 'i he toe lau, 'oku ne fakamo'oni'i 'i he'ene fakakaukau na'e fakapotopoto 'a e kole ki ha toe lau.

18 Tauhi 'o e Pepa Paloti, Fale Fai'anga Fili pea mo e ngaahi Pepa Paloti

- (1) Kuo pau ke tauhi 'e he Komisoni Fili 'a e kotoa 'o e ngaahi puha paloti mo e ngaahi fale fai'anga fili mei he fili 'e taha ki he fili hoko 'i ha tu'unga lelei 'i he feitu'u malu
- (2) 'Oku 'i he Komisoni Fili ke faitu'utu'uni ki he lalahi, fotunga mo e naunau 'o e ngaahi puha paloti mo e ngaahi fale fai'anga fili ke ngaue'aki ki he ngaahi fili.
- (3) Ko e ngaahi pepa paloti ki he fili 'Ofisa Fakavahefonua mo e 'Ofisa Kolo pe ko e fili-si'i kuo pau ke faka'auha ia hili ha mahina 'e 12 mei he 'aho 'o e fili pe fili-si'i.

19 Tokoni Makehe ki he kau Fili 'oku po'uli 'a e vakai pe faingata'a'ia fakasino

- (1) Ka fakafiemalie'i 'e ha taha fili 'a e 'ofisa faifili 'oku po'uli 'ene sio pe ko e taha fili 'oku faingata'a'ia fakaesino pea 'oku 'ikai malava ai ke fili 'o 'ikai 'i ai ha tokoni, ko ha taha, kae 'ikai ko ha kanititeiti, kuo fokotu'u 'e he taha fili kuo pau ke ne tokoni ki he taha fili.
- (2) Kuo pau ke hu 'a e taha fili mo e taha kuo fokotu'u ki he ngaahi fale fai'anga fili 'oku 'ikai ngaue'aki pea 'i he fakahinohino 'a e taha fili kuo pau ki he taha kuo fokotu'u ke ne faka'ilonga'i, pelu, pea fakahu atu 'a e pepa paloti 'a e taha fili ki he puha paloti.
- (3) Kuo pau ke siofi 'e he 'ofisa polisi 'oku ngaue 'i he fai'anga fili 'a e tokoni'i 'o ha taha fili.

- (4) 'I ha 'ikai ke 'i he fai'anga fili ha 'ofisa polisi pe 'oku ne mo'ua, kuo pau ko e tokoni ki he taha fili mo hono faka'ilonga'i 'o 'enau fili ke siofi 'e he 'Ofisa Faifili pe ko ha 'Ofisa Tokoni Faifili.

20 Ngaahi Pepa Paloti kuo maumau

Kapau kuo maumau'i 'e ha taha fili ha pepa paloti 'e fakafoki leva ki he 'ofisa taki faifili, pea kuo pau ki he 'ofisa taki faifili ke ne-

- (a) Kaniseli 'a e pepa paloti kotoa kuo maumau ko ia 'aki ha'ane tohi 'i 'olunga 'i he fofonga 'o ia 'a e ngaahi lea "Maumau'i 'e he taha fili pea kuo 'oatu ha pepa paloti fo'ou" pea tohi'i 'a e 'uluaki mata'itohi 'o hono ngaahi hingoa kotoa 'i ai;
- (b) Ka 'i ai ha pepa paloti kuo maumau 'i ha fehalaaki 'a e 'ofisa faifili pe ha taha ngaue faifili kehe, ke kaniseli ia 'aki hono tohi'i 'i he fofonga 'o ia 'a e ngaahi lea "Maumau'i 'e he 'ofisa" pea mo e ngaahi lea "pea kuo 'oatu ha pepa paloti fo'ou" kapau ko ia kuo hoko, pea tohi'i 'a e 'uluaki mata'itohi 'o hono ngaahi hingoa kotoa i ai;
- (c) Tauhi 'a e kotoa 'o e ngaahi pepa paloti kuo maumau 'oku ne ma'u kae 'oua kuo tapuni 'a e fili.

21 Tolo'i 'o e fili

- (1) Kapau 'e 'ikai lava ha fili 'i ha fai'anga fili 'o kamata pe kuo ta'ofi fakataimi ko e 'uhi ko ha fakatamaki fakaenatula, 'ikai lelei 'a e tu'unga 'o e 'ea pe ha 'uhinga kehe, 'e ngofua ki he Supavaisa 'o e Fili ke toloi 'a hono fakahoko 'o e fili 'i he fai'anga fili ko ia ki he 'aho hono hoko, pea ka fiema'u mei he 'aho ki he 'aho ka e 'oua kuo lava 'o fakahoko 'a e fili, pea kuo pau, kapau kuo ne toloi 'a e fakahoko 'o e fili ke 'oatu ha fanongonongo fakapule'anga 'o e toloi 'i ha founa 'oku ne fakakaukau 'oku fe'unga.
- (2) Neongo 'a e tu'utu'uni-si'i (1), kuo pau 'e 'ikai fakaava 'a e fili 'o laka hake 'i he houa 'e 7 'i ha fai'anga fili.

22 Fili 'i ha vahefonua kehe

- (1) 'E ngofua ki ha taha fili 'oku nofo fakataimi 'i ha vahefonua fai'anga fili kehe mei he vahefonua 'oku lesisita ai ke fili 'i ha fili 'o kau ki he vahefonua 'a ia 'oku lesisita ai ia, 'i hono fakamo'oni 'oku lesisita ai.

- (2) Kuo pau ki he 'ofisa faifili 'o e vahefonua 'oku nofo fonua fakataimi ai ha taha fili pehe ke ne tali ha fili pehe ka kuo pau ko e taha fili pehe 'oku lesisita 'i he tohi fakakatoa 'i he vahefonua totonu.

23 Fili 'a e kau ngaue 'a e Komisoni mo e Polisi

'E ngofua ki ha taha fili 'i ha fili 'a ia ko ha Komisiona pe ko ha taha ngaue 'i he Komisoni Fili, 'Ofisa Faifili, 'Ofisa Tokoni Faifili, 'Ofisa ngaue 'i he Fai'anga fili pe ha 'Ofisa Polisi ke fili 'i he taha 'o 'eni –

- (a) Ko e fai'anga fili kuo vahe'i ki hono kolo;
(b) Ko e fai'anga fili 'oku ngaue ki ai 'i he 'aho fili

24 Pekia 'o ha Kanititeiti

- (1) Kapau 'e pekia ha kanititeiti ki ha fili 'i he vaha'a 'o e 'aho 'o e tapuni 'o e Ngaahi Fokotu'u mo e 'aho fili, kuo pau ke hoko atu 'a e fili, tukukehe kapau na'e toko ua pe 'a e ongo kanititeiti 'a ia 'i he'ene pehe kuo pau ko e kanititeiti 'oku toe 'e tu'utu'uni 'e he 'Ofisa Faifili kuo fili ia pea 'ikai toe hoko atu 'a e paloti.
- (2) Kuo pau ki he Supavaisa 'o e Fili, 'i he'ene ala lava, ke fokotu'utu'u ke toe pulusi 'a e ngaahi pepa paloti ki he fili. Kapau 'oku 'ikai malava ia, kuo pau ki he Supavaisa 'o e Fili ke fokotu'utu'u ke kohi'i 'a e hingoa 'o e kanititeiti kuo pekia mo e siakale fili 'oku fehanga'angai mo e hingoa 'i he ngaahi pepa paloti kotoa ki he fili ko ia.
- (3) Ko e ngaahi pepa kuo toe pulusi, kuo pau ke fakapuliki 'uli'uli 'a e kongana'e totonu ke ha ai 'a e kanititeiti na'e pekia mo e siakale fili 'i he ngaahi pepa paloti.

25 Kau ngaue 'i he ngaahi fai'anga fili

Ko e kau ngaue kotoa pe 'i he ngaahi fai'anga fili 'oku fiema'u (a) ke nau ngaue 'o fakatatau mo ha tu'utu'uni kuo 'oatu kiate kinautolu mei he Komisoni Fili pe 'Ofisa Faifili Lahi; (b) ke fakapapau'i 'oku fakahoko 'a e fili 'i he founga 'oku tau'ataina, hohoa tatau, hao pea fakatatau foki ki he Ngaahi Tu'utu'uni; (c) pea 'oka fiema'u, 'a e tokoni 'a e polisi kuo vahe'i ki he fai'anga fili 'o fakatatau mo e Tu'utu'uni 26; pea (d) ke tapui 'a e faita 'i he feitu'u fai'anga fili 'aki ha fa'ahinga naunau pe 'o ngaue'aki

ha fa'ahinga me'angaue ('o kau ki ai ha ngaahi me'afaita, telefoni pe ko ha ngaahi me'afaita televisone, pe ko ha toe me'a pe)

26 Kau Polisi ke tokanga'i 'a e fai'anga fili

Kuo pau ke fekau 'e he Minisita Polisi ke ngaue 'i he fai'anga fili takitaha ha taha pe lahi hake 'o ha kau 'ofisa polisi 'oku teunga fakapolisi 'a ia ko honau fatongia kuo pau ko e –

- (a) Fakapapau'i 'oku fakahoko tau'ataina, veitokai, pea hao 'a e fili 'o fakatatau mo e ngaahi Lao 'o Tonga pea mo e Ngaahi Tu'utu'uni ni
- (b) Tauhi 'o e maau 'i he feitu'u 'o e fai'anga fili mo e feitu'u ofi ki ai
- (c) Tokoni ki he kau 'ofisa ngaue 'i he fai'anga fili ki hono fakahoko 'a honau ngaahi fatongia
- (d) Fakamavahe'i ha taha mei he feitu'u fai'anga fili 'i ha'ane 'ulungaanga ta'etaau, fakatupu moveuveu, pe fakahoko ha ngaahi to'onga 'oku fepaki mo ia 'oku tu'utu'uni 'e ha 'ofisa ngaue 'i ha fai'anga fili.

27 Ngaahi Fakamole 'i he fili

'E 'ikai ha kanititeiti ko ha 'Ofisa Fakavahefonua pe 'Ofisa Kolo ke ne fakamole ki he'ene kemipeini 'o laka hake 'i he pa'anga 'e 5,000 'a ia kuo pau ke fakakau ki ai 'a e totongi 'o e lesisita kanititeiti pea pehe ki he totongi 'a hono toe lau 'o e fili 'o ka fiema'u.

TEPILE I

FOOMU 1

(Tu'utu'uni 4)

FUAKAVA 'O E LAKANGA

Ko au, 'o

'oku ou fuakava 'i he 'ao 'o e 'Otua teu fakahoko hoku lakanga pe ko e ngaahi fatongia kuo tu'utu'uni pe tuku mai 'o fakatatau ki he Konisitutone mo e ngaahi Lao 'o e Pule'anga Tonga:

Pea teu fakahoko ngaue pe 'o fakatatau ki he Konisitutone mo e ngaahi Lao 'o e Pule'anga Tonga pea mo e ngaahi tu'utu'uni pe fanongonongo kuo tuku mai 'e he Komisoni Fili pea/ pe ko e Supavaisa 'o e Fili pea/ pe ko e 'Ofisa Faifili pea 'ikai ha taha kehe pe fakafofonga.

Kuo pau ke 'ikai teu kau ki ha ngaue fakapolitikale pe tokoni pe pou pou 'i ha kanititieti kuo fokotu'u ke fili lolotonga 'a e taimi 'oku ngaue'aki ai 'a e fuakava ni.

Ke tokoni 'i au 'e he 'Eiki!

.....

Fakamo'oni hingoa 'a e taha fuakava

Na'e fakahoko 'i he 'aho ni 'o 20

'i he 'ao 'o

.....

(Fakamo'oni Hingoa)

Lakanga:

.....

Fakahoko 'i:

.....

(tu'u'anga pe feitu'u)

FOOMU 2

(Tu'utu'uni 9)

FANONGONONGO 'O E FILI

'OKU FANONGONONGO HENI ko hono fili ko ia 'o e kau 'Ofisa Fakavahefonua mo e kau 'Ofisa Kolo 'o fakatatau ki he ongo Kupu 4 mo e 5 'o e Lao ki he kau 'Ofisa Fakavahefonua mo e kau 'Ofisa Kolo, 'e fakahoko ia 'i he 'aho 'o 'i he ta'u 20.....

Ko e ngaahi fokotu'u kotoa pe kuo pau ke tuku ia ki he 'Ofisa Faifili 'i he ngaahi vahefonua takitaha 'o 'oua 'e to e tomui ange 'i he taimi fa'efiafi 'o e 'aho 'o 'i he ta'u 20..... pe 'ikai to e tomui ange 'i he taimi fa'efiafi 'o e 'aho kimu'a ai, 'o fakatatau ki he ngaahi fiema'u ni –

1. Ko e fokotu'u kotoa pe kuo pau ke fakahoko 'aki ia 'a e tohinima pea fakamo'oni ki ai mo ha kakai kuo fakangofua ke nau fili 'e toko 10 pea 'oku nau nofo 'i he vahenga pe kolo 'a ia 'oku fokotu'u mei ai 'a e kanititei pea ko honau ngaahi hingoa kuo pau ke ha ia 'i he tohi fakakatoa fakamuimui taha kuo pulusi 'o fakatatau ki he Lao Fili Fale Alea.
2. Kuo pau ki he 'Ofisa Faifili mei he ngaahi vahefonua takitaha ke nau fakapapau'i ko kinautolu 'a e kau fakamo'oni ko e pou pou ki he kanititei 'oku taau mo totonu ke nau fai pehe.
3. Kuo pau ki he kanititei, kimu'a pea tali 'a hono fokotu'u ia, 'o tanaki ki he ngaahi fiema'u 'i 'olunga, ke ne totongi 'a e totongi lesisita kanititei 'i he pa'anga 'e 50 ki ha kanititei kuo fokotu'u ki he fili 'Ofisa Fakavahefonua pea pa'anga e 25 ki ha kanititei kuo fokotu'u ke fili ko e 'Ofisa Kolo.

KAU 'OFISA FAIFILI

Ko e kau 'Ofisa Faifili (mo e kau 'Ofisa Tokoni Faifili) ki he ngaahi Vahefonua, pea mo honau ngaahi tu'asila faka'ofisiale, 'oku pehe ni:-

TAIMI TEPILE 'O E FILI

Ko e taimi tepile 'o e fili 'oku pehe ni:-

NGAAHI FEITU'U FAI'ANGA FILI

Ko e ngaahi feitu'u fai'anga fili ki he ngaahi kolo takitaha 'oku pehe ni:-

FOOMU 3

(Tu'utu'uni 10)

FOKOTU'U 'O E KAU KANITITEITI KI HE 'OFISA FAKAVAHEFONUA

Ko kimautilu 'oku fakamo'oni ni 'a ia ko homau ngaahi hingoa 'oku ha 'i he tohi fakakatoa ki he Vahenga 'oku mau fokotu'u atu 'a (fokotu'u heni 'a e hingoa kakato 'o e kanititeiti) 'o (fokotu'u heni 'a e kolo) ko e kanititeiti ki hono fili 'o e 'Ofisa Fakavahefonua 'o

Fika	Hingoa	Kolo	Fakamo'oni Hingoa	Fika Lesisita

‘Oku ou loto ki he fokotu’u ‘i ‘olunga pea ‘oku ou fakaha heni:

‘Oku ou ta’u ua-taha pe lahi hake pea ko e tokotaha fili au mo ma’u ‘a e totonu ke kau ki he fili;

‘Oku ou nofo ‘i he Pule’anga ‘o Tonga pea ‘oku ou nofo ‘i he vahenga ‘a ia kuo fokotu’u au mei ai;

Ko e tokotaha Tonga pe au ‘i hono fanau’i au pe na’a ku liliu kakai ‘o fakatatau ki he ngaahi lao ‘o e Pule’anga ‘o Tonga;

Kuo te’eki ai keu mo’ua ‘i ha hia ‘a ia na’a ku ngaue popula ai ‘o laka hake ‘i he ta’u ‘e ua; pea

Ko e ngaahi fakamatala kotoa ‘i ‘olunga ‘oku mo’oni mo totonu.

Na’e fakahoko ‘i he ‘aho ‘o ‘o e ta’u 20.....

Fakamo’oni Hingoa ‘a e Kanititeiti

FOOMU 4

(Tu'utu'uni 10)

FOKOTU'U 'O E KAU KANITITEITI KI HE 'OFISA KOLO

Ko kimautilu 'oku fakamo'oni ni 'a ia ko homau ngaahi hingoa 'oku ha 'i he tohi fakakatoa ki he kolo ko 'oku mau fokotu'u atu 'a (fokotu'u heni 'a e hingoa kakato 'o e kanititeiti) 'o (fokotu'u heni 'a e kolo) ko e kanititeiti ki hono fili 'o e 'Ofisa kolo 'o

Fika	Hingoa	Kolo	Fakamo'oni Hingoa	Fika Lesisita

Oku ou loto ki he fokotu'u 'i 'olunga pea 'oku ou fakaha heni:

'Oku ou ta'u ua-taha pe lahi hake pea ko e tokotaha fili au mo ma'u 'a e totonu ke kau ki he fili;

'Oku ou nofo 'i he Pule'anga 'o Tonga pea 'oku ou nofo 'i he kolo 'a ia kuo fokotu'u au mei ai;

Ko e tokotaha Tonga au 'i hono fanau'i au pe na'a ku liliu kakai 'o fakatatau ki he ngaahi lao 'o e Pule'anga 'o Tonga;

Kuo te'eki ai keu mo'ua 'i ha hia 'a ia na'a ku ngaue popula ai 'o laka hake 'i he ta'u 'e ua; pea

Ko e ngaahi fakamatala kotoa 'i 'olunga 'oku mo'oni mo totonu.

Na'e fakahoko 'i he 'aho 'o 'o e ta'u 20.....

Fakamo'oni Hingoa 'a e Kanititeiti

FOOMU 5

(Tu'utu'uni 14)

PEPA PALOTI -'OFISA FAKAVAHEFONUA

FIKA:

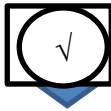
VAHEFONUA:

Ta'u ...

(Fai'anga Fili)

'Oku ou loto ke 'OFISA FAKAVAHEFONUA 'a e Fakafongona ni ki he Vahenga ko

HINGOA

	HINGOA	KOLO	
1.			☐
2.			☐
3.			☐
4.			☐
5.			☐

6.			
7.			
(‘o hoko hoko ki he tokolahi ‘o e kau kanititeiti)			

TOKANGA:

1. Fakahoko ‘a ho’o fili ‘aki hano faka’ilonga’i ‘aki ha “✓” ‘i he feitu’u ko ia kuo faka’ilonga’i atu ‘i he fili pe ko ia ‘a e hingoa ‘o e kanititeiti ‘e toko taha ‘oku ke fili ai.
2. ‘I he hili ‘a ho’o fili, pea ke pelu ‘a ho’o lau’i pepa paloti pea fakahu ki he loto puha paloti.

FOOMU 6

(Tu'utu'uni 14)

PEPA PALOTI - 'OFISA KOLO

Fika:

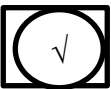
VAHEFONUA:

Ta'u ...

(Fai'anga Fili)

'Oku ou loto ke '**OFISA KOLO** 'a e Fakafongnga ni ki he Kolo ko

HINGOA

	HINGOA	KOLO	
1.			☐
2.			☐
3.			☐
4.			☐
5.			☐

6.			
7.			
(‘o hoko hoko ki he tokolahi ‘o e kau kanititeiti)			

TOKANGA:

1. Fakahoko ‘a ho’o fili ‘aki hano faka’ilonga’i ‘aki ha “✓” ‘i he feitu’u ko ia kuo faka’ilonga’i atu ‘i he fili pe ko ia ‘a e hingoa ‘o e kanititeiti ‘e toko taha ‘oku ke fili ai.
2. ‘I he hili ‘a ho’o fili, pea ke pelu ‘a ho’o lau’i pepa paloti pea fakahu ki he loto puha paloti.

TEPILE II

NGAAHI TOTONGI (KI HONO TOE LAU)

(Tu'utu'uni 17)

1. Kaniteiti ki he 'Ofisa Fakavahefonua 'oku ne fiema'u ke to e lau 'a e fili - \$1,000
2. Kaniteiti ki he 'Ofisa Kolo 'oku ne fiema'u ke to e lau 'a e fili - \$500

Na'e fakahoko 'i Nuku'alofa 'i hono 'aho 21 ni 'o **Ma'asi** 'i he ta'u 2019.

Rt. Hon. Lord Dalgety Q.C
Sea
Komisoni Fili